

Το διακύβευμα των Ευρωεκλογών: Ενίσχυση της μεσαίας τάξης και το δημογραφικό

ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΗ ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΥ*

Προλεγόμενα

Μετά από χρόνια ή ακόμα και δεκαετίες κοινωνικο-οικονομικής σύγκλισης μεταξύ των κρατών μελών, επί του παρόντος, υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις, που εντάθηκαν κυρίως από το 2010 και μετέπειτα, οι οποίες θέτουν υπό αμφισβήτηση το μέλλον της κοινωνικής Ευρώπης. Στο άρθρο αυτό θα γίνει αναφορά σε δύο περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά τις ανισότητες οι οποίες αυξήθηκαν στα περισσότερα κράτη μέλη. Η δεύτερη σχετίζεται με τις νέες προκλήσεις και συνέπειες των δημογραφικών αλλαγών.¹ Παράγοντες όπως η μεγάλη διάρκεια σπουδών, η ύφεση, η υψηλή ανεργία, ο κίνδυνος φτώχειας ή η μετανάστευση των νέων φαίνεται να έχει οδηγήσει σε δημογραφικές ανισορροπίες, μείωση του πληθυσμού σε ορισμένες χώρες (π.χ. Ελλάδα) και σε νέα γεγονότα με χαρακτηριστικότερα τις αυξομειώσεις του δείκτη γονιμότητας σε ακραία χαμηλά επίπεδα² και την εμφάνιση νέων τύπων νοικοκυριών.

Διαστάσεις ανισότητας: η σύνθλιψη της μεσαίας τάξης και η χαμηλή κινητικότητα

Η ανισότητα και η φτώχεια αποτελούν σήμερα κάποια από τα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα της Ευρώπης (Μπαλούρδος, 2017). Με τις περικοπές των κοινωνικών δαπανών τα προβλήματα οξύνονται περαιτέρω, ενώ επηρεάζεται και ένα μεγάλο τμήμα της μεσαίας τάξης. Αυτό που επισημαίνεται σε πρόσφατη μελέτη του ΟΟΣΑ είναι ότι δεν συρρικνώνεται / «συνθλίβεται» απλά το μέγεθος της³ αλλά ταυτόχρονα χειροτερεύει η οικονομική της κατάσταση, ενώ είναι πολλές οι περιπτώσεις όσων αντιμετωπίζουν δυσκολίες να ανταποκριθούν στις τρέχουσες υποχρεώσεις τους βιώνοντας πιο συχνά το φαινόμενο της υπερχρέωσης (OECD, 2019).⁴ Από γενιά σε γενιά η κατάσταση χειροτερεύει: το 70% των «baby boomers» ήταν μέρος της μεσαίας τάξης στα είκοσι τους και απολάμβαναν σταθερότερες θέσεις εργασίας κατά τη διάρκεια του εργασιακού τους βίου συγκριτικά με τις νεότερες γενιές. Από τη γενιά των «millennials», το 60% εκτιμάται ότι ανήκει στη μεσαία τάξη. Η στασιμότητα των εισοδημάτων και η πτώση των μισθών σημαίνει ότι λιγότεροι Ευρωπαίοι πολίτες θα καταφέρουν να είναι σε καλύτερη θέση από ό,τι οι γονείς τους: Η προς τα πάνω απόλυτη μεταξύ γενεών κινητικότητα⁵ ήταν (κάποτε) μία σχεδόν καθολική εμπειρία μεταξύ των νέων, που όμως έχει πάψει πλέον να ισχύει.

Είναι επίσης σαφές ότι οι στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» της ΕΕ για την καταπολέμηση της φτώχειας και τον κοινωνικό αποκλεισμό ήταν αρκετά φιλόδοξοι. Αυτό που έχουμε δει στην πραγματικότητα είναι η εξέλιξη προς την αντίθετη κατεύθυνση.⁶

¹ Που προέρχονται από αντίστοιχες μεταβολές στα ποσοστά γεννήσεων, θανάτων και μετανάστευσης.

² Ο δείκτης γονιμότητας το 2008 ήταν 1,5 παιδιά ανά γυναίκα και μειώθηκε σε 1,35 παιδιά ανά γυναίκα το 2017.

³ Πού ορίζει τη μεσαία τάξη με κριτήριο το εισόδημα το οποίο κυμαίνεται από το 75% έως το 200% του διάμεσου εισοδήματος.

⁴ Στην Ελλάδα, η μεσαία τάξη σε ποσοστό 94,7% αντιμετωπίζει δυσκολίες στην κάλυψη των αναγκών της, όταν το αντίστοιχο ποσοστό στη Νορβηγία και τη Σουηδία είναι κάτω από 10%. Για ειδικότερη ανάλυση για την Ελλάδα βλέπε: Μπαλούρδος, 2011.

⁵ Αφορά περιπτώσεις π.χ. ατόμων/νέων των οποίων το εισόδημα (προσαρμοσμένο βάσει του πληθωρισμού), συγκρινόμενο με το αντίστοιχο εισόδημα των γονιών τους όταν ήταν στην ίδια ηλικία, είναι υψηλότερο.

⁶ Ο στόχος για την ΕΕ είναι να ξεφύγουν τουλάχιστον 20 εκατομμύρια άνθρωποι από τον κίνδυνο φτώχειας ή τον κοινωνικό αποκλεισμό έως το 2020. Για την Ελλάδα ο στόχος που τέθηκε ήταν η μείωση των ανθρώπων που απειλούνται από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό κατά 450.000 έως το

Η εμπιστοσύνη των πολιτών στην Ευρώπη ως μια δύναμη που υποστηρίζει την ανοδική κοινωνική κινητικότητα έχει επίσης μειωθεί σημαντικά, καθώς η παρατεταμένη κρίση έχει αφήσει εκατομμύρια ανθρώπους, κυρίως νέους, άνεργους ή παγιδευμένους σε επισφαλή εργασία. Η κρίση φαίνεται να έχει εξασθενήσει τη δυνατότητα πολλών κυβερνήσεων να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στις απαιτήσεις των πολιτών τους και κυρίως, φαίνεται να υπάρχει αμφισβήτηση στην παραδοχή ότι τα παιδιά θα «προκόψουν» καλύτερα από τους γονείς τους (OECD, 2019).

Η «παγίδα αναβολής της γονιμότητας»

Η παρουσία υψηλών επιπέδων εισοδηματικής ανισότητας και φτώχειας αποτελεί μία ένδειξη αδυναμίας της αγοράς εργασίας η οποία συνθέτει τις συνθήκες που επηρεάζουν τη δημιουργία οικογένειας. Η περίπτωση της ομάδας των εργαζόμενων φτωχών συνιστά ένα πολυσύνθετο και δύσκολο φαινόμενο το οποίο, μεταξύ άλλων, καθορίζεται συνδυαστικά από χαρακτηριστικά του ατόμου (π.χ. χαμηλές δεξιότητες) και του νοικοκυριού (π.χ. αριθμός εξαρτώμενων παιδιών). Οι γυναίκες που αποκτούν παιδιά νωρίτερα -σε μικρότερη ηλικία ή δημιουργούν μεγαλύτερες οικογένειες τείνουν να είναι τελικά φτωχότερες. Το γεγονός ότι αποκτούν περισσότερα παιδιά νωρίτερα στη ζωή τους μπορεί να περιορίσει σημαντικά τις επαγγελματικές -εργασιακές τους προοπτικές, ειδικά για τις περιπτώσεις όσων διαθέτουν χαμηλές δεξιότητες ή είναι μόνοι γονείς.

Αντίθετα όσες καθυστερούν και αναβάλουν την τεκνοποίηση λόγω συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή/και λόγω επιδίωξης καλύτερης επαγγελματικής σταδιοδρομίας, ή περιμένοντας να βελτιωθεί το οικονομικό κλίμα, πριν την απόκτηση παιδιών τις φέρνει αντιμέτωπες με τον κίνδυνο της υπογονιμότητας και πιθανά δεν αποκτούν τον αριθμό παιδιών που φιλοδοξούσαν να έχουν. Αυτό σημαίνει ότι γεννιούνται λιγότερα παιδιά από γονείς οι οποίοι είναι σχετικά σε καλύτερη οικονομική κατάσταση ή αναβάλουν την απόκτηση παιδιού λόγω κακών οικονομικών συνθηκών και ανασφάλειας (Μπαλούρδος, Δεμερτζής, Πιερράκος, Κικίλιας, 2019).⁷

Στο Σχήμα 1 φαίνεται ότι οι χώρες που έχουν πληγεί ιδιαίτερα από την κρίση όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ιταλία, η πολύ χαμηλή γονιμότητα⁸ σχετίζεται με τον αρνητικό ρυθμό μεταβολής του διαμέσου εισοδήματος της μεσαίας τάξης. Μάλιστα, η κατάσταση που έχει διαμορφωθεί στη χώρα μας είναι ιδιαίτερα κακή. Τα εισοδήματα της μεσαίας τάξης είναι τα χαμηλότερα μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών του ΟΟΣΑ, ενώ από 1987 μέχρι σήμερα (πάνω από 30 χρόνια) η γονιμότητα βρίσκεται κάτω από το 1,5 παιδιά/γυναίκα που έχει χαρακτηριστεί ως παγίδα χαμηλής γονιμότητας (Μπαλούρδος, Δεμερτζής, Πιερράκος, Κικίλιας, 2019).

Η πρόκληση πολιτικής εδώ είναι διττή. Από τη μία πλευρά αφορά την ενεργοποίηση των γυναικών υψηλής ειδίκευσης να αποκτήσουν παιδιά σε μικρότερη ηλικία (εφόσον το επιθυμούν), χωρίς να βλαφθεί η σταδιοδρομία τους. Από την άλλη πρέπει να υπάρχει η εξασφάλιση ότι οι γονείς με χαμηλότερες δεξιότητες, ιδίως οι γυναίκες που έχουν αποκτήσει παιδιά σε σχετικά μικρότερη ηλικία δεν θα εγκλωβιστούν στη συνέχεια και δεν θα είναι αποκλεισμένοι από την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας. Η στόχευση της πολιτικής με βάση αυτές τις δύο παραμέτρους και η επίτευξή τους

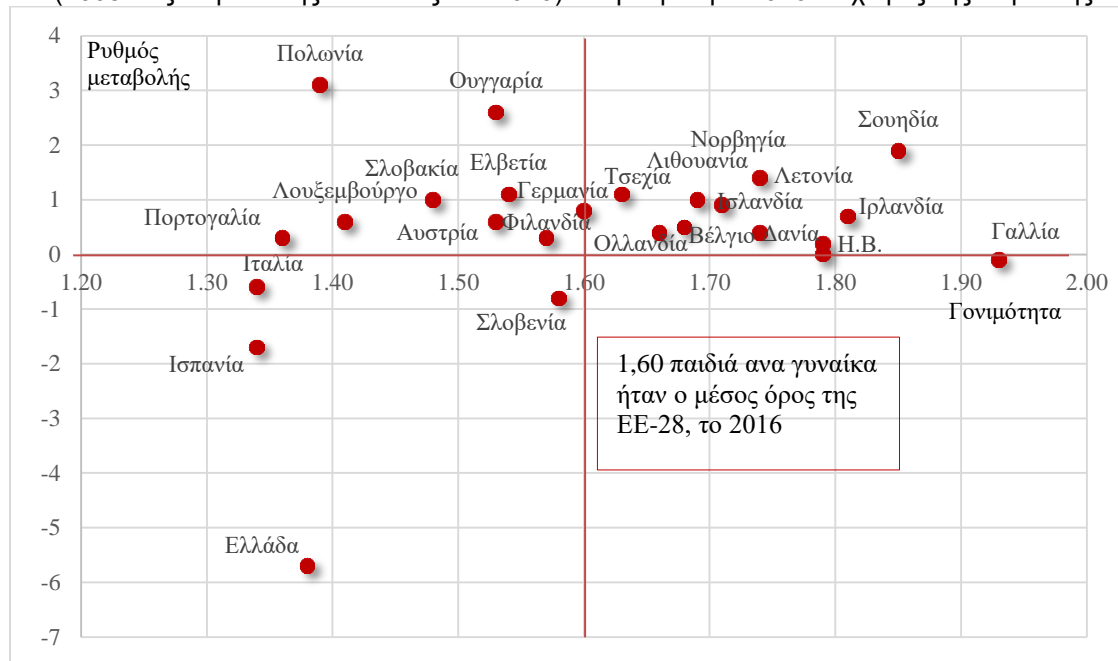
2020. Συνδυάστηκε με δύο ειδικότερους στόχους: τη μείωση του αριθμού των παιδιών που απειλούνται από τη φτώχεια κατά 100.000 (δηλαδή μείωση στο 18% μέχρι το 2020 από 23% που ήταν το 2008) και την αύξηση του αριθμού των ατόμων που έχουν επαρκή πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες (ιδίως υπηρεσίες πρωτοβάθμιας ιατρικής φροντίδας, στέγασης και εκπαίδευσης). Με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών 2017, ο πληθυσμός που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό ανέρχεται στο 34,8% (3.701.800 άτομα) του πληθυσμού της Χώρας, παρουσιάζοντας μείωση σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά (3.789.300 άτομα που αντιστοιχούσαν στο 35,6% του πληθυσμού). Αντίστοιχα, ο κίνδυνος φτώχειας για παιδιά ηλικίας 0-17 ετών (παιδική φτώχεια) ανέρχεται σε 24,5% σημειώνοντας μείωση κατά 1,8 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2016.

⁷ Η μέση ηλικία της γυναίκας κατά την απόκτηση πρώτου τέκνου στην Ελλάδα από 28,8 έτη που ήταν το 2008 ανήλθε σε 30,4 έτη το 2017.

⁸ Οι τιμές του δείκτη γονιμότητας (παιδιά ανά γυναίκα) για το 2016 είναι 1,38 για την Ελλάδα, 1,36 για την Πορτογαλία και 1,34 για την Ισπανία και την Ιταλία.

αναμφίβολα θα επηρέαζε θετικά τις γεννήσεις και θα μείωνε σημαντικά τα ποσοστά παιδικής φτώχειας προς την κατεύθυνση της επιδίωξης που έθεσε η χώρα μας στην στρατηγική Ευρώπη 2020.

Σχήμα 1. Ρυθμός μεταβολής διαμέσου εισοδήματος της μεσαίας τάξης (2008 έως τα μέσα της δεκαετίας του 2010) και γονιμότητα 2016 σε χώρες της Ευρώπης

Πηγή: OECD 2019 και Eurostat

Η μετανάστευση

Ο ρόλος της μετανάστευσης δεν πρέπει επίσης να αγνοηθεί καθώς μπορεί πραγματικά να προσφέρει λύση σε ορισμένα προβλήματα που προκαλούνται από μια μεταβαλλόμενη δημογραφική κατάσταση. Για παράδειγμα καθώς στην Ευρωπαϊκή Ένωση ο ημεδαπός πληθυσμός γερνάει όντας πιο εκπαιδευμένος και με υψηλότερη επαγγελματική εξειδίκευση, πολλοί μετανάστες αναλαμβάνουν δευτερεύουσες θέσεις εργασίας που το εγχώριο εργατικό δυναμικό είναι απρόθυμο ή αδύνατο να αναλάβει. Η νεότερη ηλικιακή δομή των μεταναστών συμβάλλει στην ανάπτυξη ενός νεανικότερου εργατικού δυναμικού και αντισταθμίζει της συνέπειες της γήρανσης σε ορισμένους τομείς.

Άλλωστε, η άνοδος μικρών και αντιευρωπαϊκών κομμάτων στις εκλογές του 2014 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκφράζει τη δυσαρέσκεια πολλών ψηφοφόρων στα μεγάλα παραδοσιακά κόμματα σε συνδυασμό με τα μέτρα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων προσανατολισμένων κυρίως στην εσωτερική υποτίμηση. Μία άλλη παράμετρος έχει να κάνει με τη διαχείριση του φόβου εισροής φτωχότερων ανθρώπων από άλλες χώρες.

Υπό αυτές τις συνθήκες το διττό διακύβευμα της εποχής και των ευρωεκλογών, θα μπορούσε να συμπυκνωθεί στο ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να πράξουν περισσότερο και να προστατεύουν και να προωθούν το επίπεδο διαβίωσης και τη δημογραφία της μεσαίας τάξης διαχωρίζοντας ταυτόχρονα τις πολιτικές ένταξης από τις πολιτικές δημιουργίας και ενίσχυσης της οικογένειας.

Στην περίπτωση μας για να αρχίσουμε να αντιστρέφουμε το κλίμα, απαραίτητη πολιτική κίνηση είναι η επίτευξη ενός είδους συναίνεσης. Είναι αδύνατον να ζητάμε τη συμπαράσταση της Ευρώπης

και μεταξύ μας να μην υπάρχει κοινή αντιμετώπιση.⁹ Πρώτο βήμα για τη μείωση της φτώχειας, ιδίως της παιδικής φτώχειας και την πρόληψη και βελτίωση του δημογραφικού είναι η ύπαρξη συναίνεσης.

Βιβλιογραφία

OECD, (2019). Under Pressure: The Squeezed Middle Class. OECD Publishing, Paris.
<https://doi.org/10.1787/689afed1-en>

Μπαλούρδος, Δ., Δεμερτζής Ν., Πιερράκος, Γ., Κικίλιας Η. (2019). Η χαμηλή γονιμότητα στην Ελλάδα, δημογραφική κρίση και πολιτικές ενίσχυσης της οικογένειας. Αθήνα, διαΝΕΟσις ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ.

Μπαλούρδος, Δ. (2017). Για την κατανόηση της Ανισότητας και της Φτώχειας: Συνήθειες Προβληματισμοί και Ερωτήματα. e Journals, Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 36: 9-44.

Μπαλούρδος, Δ. (2014). Το κρυφό κόστος της ύφεσης. Ποιος να συγκριθεί μαζί μας; Greek Politics Journal, Volume XII, Volume XII. September Elections 2015

Μπαλούρδος Δ. (2011). Επιπτώσεις της κρίσης στη φτώχεια και στον οικονομικό αποκλεισμό: αρχικές μετρήσεις και προσαρμοστικές πολιτικές. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 134: 165–192.

**Διευθυντή Ερευνών
στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)*

*

⁹ Βλέπε: <https://tvxs.gr/news/εγραψαν-ειπαν/μ-μαζάουερ-κη-κρίση-στην-ελλάδα-άρχισε-από-το-1980> και Μπαλούρδος, 2014.